

Сумченко І. В.

кандидат філософських наук, доцент,
кафедра культурології,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова

Г. ЗІММЕЛЬ ПРО ТРАГЕДІЮ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

Георг Зіммель – німецький філософ, культуролог, соціолог – увійшов в історію як виразник трагічних, кризових явищ своєї епохи. Він відчував пульс часу, а тому відгукувався на нові віяння, актуальні проблеми сучасного життя та культури. Ю. Хабермас зазначав, що Зіммель, незважаючи на свій вплив на філософію початку ХХ ст., особливо на німецьку та американську філософію в період її формування, був скоріше філософським діагностом часу з соціологічним ухилом, а не систематиком, міцно вкоріненим у наукові дослідження. Проте наукова ініціатива обговорення життєво важливих проблем зберігається саме за ним, і в цьому полягає значення його творчості.

Говорячи про культуру, Зіммель зазначає багатозначність цього поняття. Творча стихія життя людини створює безліч культурних форм: суспільний устрій і художні твори, релігійні вірування і моральні норми, технічні винаходи і наукові відкриття, цивільні закони і філософські трактати.

У неспокійному ритмі життя, його припливи і відливи, його постійного оновлення вони знаходять стійкість і починають існувати самі по собі. У цьому полягає трагедія культури. Ці явища в момент свого виникнення цілком відповідали життю, але поступово вони втрачають зв'язок з ним, застигають, стають чужими і навіть ворожими.

Життя занадто динамічне, щоб задовольнятися створеній колись формі. Тому життєві сили вступають в протидію, опираючись сталості попередніх цінностей і прагнучи до оновлення.

Еволюція культурних форм і є предметом історії. Безперервна мінливість змісту окремих культурних явищ і навіть цілих культурних стилів є цілком очевидний результат нескінченності

творчих зусиль людини в творенні культури. Життя рухається від смерті до буття і від буття до смерті, підкреслює Зіммель.

Однак це протиріччя може обернутися на свою протилежність і на недугу культури. Старий політичний режим, колись популярний, а потім, з часом, втративши своїх прихильників, продовжує триматися тільки силою інерції. Це стимулює боротьбу проти віджилих форм політичного життя, які обмежують і навіть перешкоджають руху вперед. Подібне відбувається в епоху, коли культурні форми стають «виснаженими», вичерпавши свій зміст. На думку, німецького мислителя, життя протестує проти цих реліктових, архаїчних форм культури, бо прагне до утвердження нових культурних норм і цінностей.

У кожному велику епоху історичного розвитку висувається «центральна ідея», яка набуває особливого значення для інтелектуального життя і стає «ідейним фокусом» культурного стилю. Загальна ідея або ідеал можуть мати різні способи і форми вираження в мистецтві, науці, релігії, моралі, але при цьому залишатися «володарями дум» свого часу.

Для класичного грецького світу це була ідея буття, втіленого в пластичні форми, для християнського середньовіччя - ідея божества як володаря людського існування, підкреслював Зіммель.

В епоху Відродження найвищою цінністю була названа вірність природі як ідеалу. В кінці даної епохи висунулася ідея індивідуальності особистості як моральної цінності. XIX ст. підносить значення суспільства як справжньої реальності, а особистість виявилася підпорядкованою.

На порозі XX ст. центральне місце в інтелектуальній історії займає поняття життя як найвищої цінності. Саме поняття «життя», на думку Зіммеля, надає сенс і міру всіх цінностей культури. Твори мистецтва, наукові відкриття, політичні рухи і юридичні закони повинні сприяти розбудові та утвердженню життя як найвищої цінності буття. Але якщо вони протистоять цій цінності, то повинні піти зі сцени, бо не відповідають гуманістичним ідеалам часу. У подоланні цього протиріччя і складається динаміка культурного розвитку.

Культура виникає як штучне творіння людини і до певного часу її форми тісно пов'язані з бажаннями і цінностями останнього. Але парадокс культури, дивно точно помічений Зіммелем, полягає в тому, що вона здатна «відриватися» від життєвого змісту, перетворюватися в порожню форму, позбавлену сенсу. Віддаляючись від реального життя, подібні форми культури перетворюються в чужі і навіть ворожі. Соціальні ролі, настільки шановані в минулому, стають млявими масками; політична боротьба – фарсом; любов, що позбавлена щирості, набуває формальний характер.

Трагедія культури, на думку німецького філософа, – в постійному виникненні культурних форм, породжуваних людиною, і настільки ж послідовному відчуженні від цих форм, прагнення їх подолати, «скинути», спростувати, щоб вони не заважали створенню нового. Життя як би приречене вічно втілюватися в формах культури, але ці ж форми, «застигаючи», створюють перешкоди на шляху загального руху. У подоланні цього протиріччя вміщений внутрішній імпульс розвитку культури.

Головне призначення культури та всіх її форм полягає в удосконаленні особистості. Це, за словами Зіммеля, «шлях душі до себе самої» [цит. за: 1, с. 44]. Всі життєві сили повинні сприяти гармонії людини, коли врівноважуються в єдине ціле елементи культури. Культура за своїм життєвим змістом є «затягнутий вузол», в якому взаємно переплетені суб'єкт і об'єкт.

Об'єктивною культурою Зіммель називає той предметний світ, який оточує людину, як створене нею середовище проживання, результат її творчих зусиль, реалізації духу, здібностей, обдарувань і таланту.

Але є й інша сторона, яку Зіммель називає суб'єктивною культурою. Вона включає в себе міру розвитку особистості, реальну співучасть душевних процесів людини в освоєнні об'єктивних цінностей. Досить часто можна зустріти в житті такі факти, коли багате, насичене духовними цінностями середовище зовсім не знаходить будь-якого відгуку в душевному світі людини. Воно не тільки не зачіпає її, а й людина виявляє повну байдужість до нього.

Крім того, сама об'єктивна культура може знайти сенс в собі самій, бути самодостатньою і не затребуваною суспільством або групою людей. Світ предметів постійно збільшується, набуває самостійного значення, але духовний світ людини стає більш примітивним, обмежуючись лише самим поверхневим прилученням до культури. У цьому також полягає трагедія сучасної культури.

Культура означає синтез суб'єктивного розвитку та об'єктивних культурних цінностей. Такі формоутворення духу як мистецтво, мораль, наука, доцільно створені предмети, релігія, право, техніка, суспільні норми – це етапи, якими суб'єкт повинен пройти, щоб придбати особливу самоцінність, що і називається його культурою. «Культура виникає тоді... коли зустрічаються два елементи, кожен з яких не містить її сам по собі: суб'єктивна душа та об'єктивний духовний твір» [цит за: 1, с. 39]. Культура означає синтез суб'єктивного розвитку та об'єктивних культурних цінностей.

В оцінках тих, хто шукає тільки душевного зцілення, або ж індивідуального розвитку, є тільки один інтеграційний момент культури. А той, хто звернений виключно на вдосконалення творів, реалізацію в них власних ідей – це замкнений у фаховому фанатизмі фахівець. Нерідко носії таких безперечних «культурних цінностей», як релігійність, особистісний розвиток тощо здатні зневажати чи навіть боротися з поняттям культури. На думку німецького мислителя, це пов'язано з тим, що культура означає саме синтез, а окреме слідування кожному з цих елементів цурається їхнього поєднання.

Об'єкти культури, культурно-речові формоутворення володіють власною логікою розвитку, логікою безглуздою і позаприродною, логікою розвитку як культурні твори, через яку вони не інтегруються з персональним розвитком людини.

Сучасна людина, зазначає Зіммель, перебуває у двозначному становищі: вона оточена незліченною кількістю культурних елементів, плодами об'єктивованого духу, що приголомшують його відчуттями недоступності та власної безпорадності, що залучають у відносини, всю сукупність яких вона не в змозі

асимілювати, але не може і позбутися їх, оскільки вони потенційно належать до сфери її культурного розвитку.

Ця переважність нашого життя є надмірностями, від яких ми не в змозі позбутися, спонукає нас не до власної творчості, але до простого пізнання та насолоди безліччю речей, які не сприяють розвитку, а являють собою баласт. Усе це свідчить про емансипацію об'єктивованого духу, наростання розриву між ним і суб'єктивним духом, що втратив здатність зберегти свою форму недоторканності.

Отже, трагедія культури обертається нічим іншим, ніж фактом об'єктивації культури, відчуженням безпосереднього індивідуального існування. І те, що заважає культурі виконати своє призначення, тобто стати адекватним виразом життя, є результатом внутрішньої закономірності її розвитку.

Список використаної літератури

1. Султангалієв Д. О. Критичні потенціали філософії культури Георга Зіммеля, у: Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство. Т. 6. Київ, 2020, с. 39–46.